

TO‘RT UNSURNING MUQADDAS HIMOYASI: QUR‘ON VA HADIS NURIDA TABIAT MUVOZANATI

Laylo To‘rayeva,
BuxDU dotsenti, f.f.f.d.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qur‘on oyatlari va hadislar asosida tabiatning to‘rt asosiy unsuri – suv, havo (shamol), tuproq (yer) va olovning muqaddasligi, ularning hayot va mavjudot uchun ahamiyati, shuningdek, ularni himoya qilish insonning diniy majburiyati ekanligi chuqur tahlil qilingan. Har bir unurning ilohiy oyat (belgi) sifatidagi maqomi, ularning inson hayotidagi mavqei (kelib chiqishi, tiriklik, qaytish joyi sifatida), ularga nisbatan isrof qilish, ifloslantirish yoki ehtiyotkorlik bilan muomala qilishning diniy jihatlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: to‘rt unsur, suv, havo (shamol), tuproq (yer), olov, diniy mas‘uliyat, ilohiy oyat (belgi), omonat, qur‘on va hadis, ilohiy manbalar, diniy hujjatlar, tabiat muvozanati, ekologik tenglik, tejamkorlik, ehtiyotkorlik, diniy majburiyat: burch, shukr (rahmatga shukur), xalifa (vakil) sifatidagi mas‘uliyat, ekologik inqiroz: atrof-muhit muammolari, tabiatni himoya qilish chaqirig‘i.

Аннотация. В данной статье на основе аятов Корана и хадисов проведен глубокий анализ святости четырех основных элементов природы – воды, воздуха (ветра), почвы (земли) и огня, их значения для жизни и существования, а также того, что их защита является религиозной обязанностью человека. Изложены статус каждого элемента как божественного знамения (аята), их положение в жизни человека (как источник происхождения, поддержания жизни и место возвращения), религиозные аспекты расточительства, загрязнения или бережного отношения к ним.

Ключевые слова: четыре элемента, вода, воздух (ветер), почва (земля), огонь, религиозная ответственность, божественное знамение (аят), аманат (доверенное имущество/обязанность), Коран и хадисы, божественные источники, религиозные документы, равновесие природы, экологическое равновесие, нерасточительство, бережливость, осторожность, религиозный долг, обязанность, шукр (благодарность за милость), ответственность как халиф (наместник), экологический кризис, проблемы окружающей среды, призыв к защите природы.

Annotation. This article provides a profound analysis, based on Quranic verses and Hadiths, of the sacredness of nature's four fundamental elements – water, air (wind), soil (earth), and fire – their significance for life and existence, and the fact that protecting them is a religious obligation for humans. It elaborates on the status of each element as a divine sign (ayah), their position in human life (as the source of origin, sustenance, and place of return), and the religious aspects of wastefulness, pollution, or careful treatment towards them.

Keywords: four elements, water, air (wind), soil (earth), fire, religious responsibility, divine sign (ayah), amanah (trust/custodianship), Quran and hadith, divine sources, religious scriptures, balance of nature, ecological balance, avoidance of waste, frugality, carefulness, religious obligation, duty, shukr (gratitude for blessings), responsibility as khalifah (vicegerent/steward), ecological crisis, environmental problems, call to protect nature.

Kirish. Islom ta‘limotida inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat muhim o‘rin tutadi. Qur‘oni karim va hadisi shariflarda tabiatning to‘rt asosiy unsuri – suv, havo (shamol), tuproq (yer) va olov – hayotning asosi sifatida talqin qilinadi. Ular nafaqat moddiy borliqning tarkibiy qismi, balki Allohning qudrati va hikmatini ifodalovchi ilohiy belgilar sifatida ham qaraladi.

Mazkur maqolada ushbu to‘rt unsur Qur‘on oyatlari va hadislar asosida tahlil qilinib, ularni asrash va muhofaza qilish insonning diniy va axloqiy burchi ekanligi yoritiladi. Shu

orqali tabiat muvozanatini saqlash islomiy qadriyatlar bilan bevosita bog‘liqligi ko‘rsatib beriladi.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur mavzuni yoritishda Qur’oni karim oyatlari, hadisi shariflar hamda islomiy manbalar asosiy nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda suv, havo, tuproq va olov inson hayoti va tabiat muvozanatining asosiy unsurlari sifatida talqin etiladi. Qur’oni karimda suv hayot manbai sifatida qayta-qayta ta’kidlanib, uning pokligi va isrofsiz foydalanish zarurligi uqtiriladi. Hadislarda esa tabiat ne’matlariga ehtiyotkor munosabatda bo‘lish, ularni isrof qilmaslik va ifloslantirmaslik qat’iy targ‘ib qilinadi.

Shuningdek, islomiy axloq va ekologik qarashlarga oid ilmiy tadqiqotlarda (Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, Alouddin Mansur va boshqalar) insonning “xalifa” sifatidagi mas’uliyati, ya’ni tabiatni asrash va unga zarar yetkazmaslik burchi keng yoritilgan. O‘zbek folklori va mifologiyasiga oid ishlarda ham to‘rt unsurga nisbatan qadimiy dunyoqarashlar, ularning ramziy va ma’naviy ma’nolari tahlil qilingan.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa ekologik muvozanatning buzilishi inson faoliyati bilan bog‘liq ekani, bu esa diniy manbalardagi ogohlantirishlar bilan hamohangligi qayd etiladi. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar to‘rt unsur muqaddasligi va ularni asrash g‘oyasining diniy, falsafiy va ekologik jihatdan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Qur’oni karim oyatlari va hadisi shariflar asosida tabiatning to‘rt unsuri – suv, havo (shamol), tuproq (yer) va olovning diniy, falsafiy hamda ekologik jihatlari kompleks yondashuv asosida o‘rganildi. Tadqiqotda tavsifiy-analitik, qiyosiy tahlil va interpretatsion metodlardan foydalanildi.

Tavsifiy-analitik metod orqali Qur’on va hadis matnlarida keltirilgan tabiiy unsurlarga oid ma’lumotlar tizimlashtirildi. Qiyosiy tahlil yordamida islomiy manbalardagi qarashlar zamonaviy ekologik yondashuvlar bilan solishtirildi. Interpretatsion metod esa diniy matnlarning ma’no qatlamlarini ochib berish va ularning ekologik mazmunini sharhlashga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqotda ilmiy-nazariy adabiyotlarni tahlil qilish, kontent tahlili va umumlashtirish usullaridan ham foydalanildi. Bu yondashuvlar to‘rt unsur haqidagi diniy qarashlarning nafaqat ilohiy-ma’naviy, balki amaliy ekologik ahamiyatini ochib berishga imkon yaratdi.

Tahlillar va natijalar. Islom ta’limotida inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat alohida urg‘u berilgan mavzulardan biridir. Qur’oni karim va hadisi sharifda inson tanasining tarkibi va uning atrof-muhit bilan bog‘liqligi “to‘rt unsur” (“anasirul arba’a”) tushunchasi orqali bayon etilgan.

1. To‘rt unsur (“anasirul arba’a”) haqida: Bu tushunchaning eng mashhur diniy asosi **Sahih Muslim** kabi ishonchli hadis to‘plamlarida keltirilgan hadisi sharifdir: *“Albatta, Alloh Taolo insonni to‘rt narsa (unsur)dan yaratdi: Tuproqdan suyaklarini,*

loydan go'shtini, olovdan qonini va suvdan ichini (ruhini/mayini) yaratdi". Buni quyidagicha tushunish mumkin:

- **Tuproq (turab):** Insonning jismoniy asosi, suyaklari va moddiy tarkibi. Tuproq barqarorlik, asos va hayot manbai ramzidir. **Loy (tin):** Tuproq va suvning aralashmasi. Insonning go'shti, tashqi shakli va yumshoq to'qimalarini ifodalaydi. Bu insonning nozik va shakllantiriluvchan tabiatini bildiradi.

- **Olov (nor):** Issiqlik, hayotiy kuch, hayot faoliyati va qon aylanishini anglatadi. Insonning harorati, energiyasi va hayotiy faolligi olov unsuri bilan bog'liq.

- **Suv (ma'):** Hayotning asosi. Inson tanasining katta qismi (qon, limfa, hujayra suvlari) suvdan tashkil topgan. Suv tozalik, hayot beruvchi kuch va ruhiy manba ramzidir.

- **Havo (nafas):** Hayot nafasi va ilohiy amr targ'ibotchisi. Havoning eng asosiy vazifasi - nafas olish imkonini berishdir. Qur'onda nafas (nafas) hayotning asosiy alomati sifatida eslatiladi: "U (Alloh) sizni bir nafsdan (Odam alayhissalomdan) yaratdi...".

Bu to'rt unsurning nafaqat inson tarkibida mavjudligi, balki ular tabiatda ham asosiy biologik xossalar sifatida mavjudligini anglatadi. Shuning uchun "unsurlarni himoya qilish" ikki darajada tushunilishi kerak:

1. Inson tanasini himoya qilish: **tuproq / loy:** Toza ovqat iste'mol qilish (tuproqdan olingan mahsulotlar), sog'lom muhitda yashash. **suv:** Toza suv ichish, tanadagi suv balansini saqlash. **olov:** Tanadagi harorat muvozanatini saqlash (sovuqdan/issiqlikdan himoyalash), haddan tashqari g'azab – (olov)ni boshqarish. Umuman olganda, sog'liqni saqlash, zararli moddalardan saqlanish, Qur'on va sunnatda ko'rsatilgan sog'lom turmush tarziga rioya qilish.

2. Tabiatdagi unsur va resurslarni himoya qilish (atrof-muhitni muhofaza qilish), tuproqni himoya qilish; tuproq eroziyasining oldini olish, tuproqni ifloslantirmaslik, unumdorligini saqlash, o'rmonlarni himoya qilish hamda suvni himoya qilish; suv resurslarini tejash (isrof qilmaslik); suv havzalarini ifloslantirmaslik, suv tozaligini saqlash. Qur'on karimda suv hayot manbai sifatida ko'p bor ta'kidlanadi.

Allohning yaratgan muvozanatini buzmaslik haqida ham Qur'oni Karimda qayta-qayta ta'kidlangan bo'lib, bu muvozanatni buzish bir-biriga chambarchas boq'langan hayot qonunlarini o'zgartirib tashlaydi. Bu insonlar uchun yuborilgan payg'ambar (elchi) zimmasiga mas'uliyat sifatida yuklangan. Bu mas'uliyat hayot unsurlari bo'lgan – tuproq, olov, suv, havo (havo unsuri hadisda bevosita zikr qilinmasa ham, muhim) va o'simlik / hayvonot dunyosini o'z ichiga oladi. Ifloslantirish, isrof qilish, zarar yetkazish shariatda qoralanadi. Qur'on va hadislarda zikr etilgan to'rt unsur (tuproq, loy, olov, suv) insonning moddiy va ma'naviy tabiatini hamda uning tabiat bilan uzviy bog'liqligini anglatadi. Ularni himoya qilish ikki jabhadan amalga oshiriladi: birinchidan, **inson o'z tanasiga g'amxo'rlik qilish** orqali; ikkinchidan, **tabiatdagi bu elementlarni va ularning muvozanatini saqlab qolish** orqali. Bu himoya Allohning omonati sifatida bergan tanasi va atrof-muhitga nisbatan insonning xalifa sifatidagi diniy va axloqiy mas'uliyatidir.

Atrof-muhitni muhofaza qilish faqat zamonaviy muammo emas, balki Islom ta'limotining asosiy qismidir.

Insoniyat tarixi davomida tabiat – suv, havo, tuproq va olov – hayotimizning asosini tashkil etgan. Bu to'rt unsur nafaqat jismoniy olamning ustunlari, balki islom ta'limotida Allohning Qur'oni karimda bitilgan muqaddas oyatlaridir. Ularning mohiyati hadislar orqali yanada mustahkamlangan. Ularda mazkur mavzulardagi qarashlar va ularning ahamiyati chuqur va ta'sirchan tushuntirilgan.

Qur'oni karimda *“Biz har tirik narsani suvdan yaratdik”*, deyiladi. Bu oyat suvning hayot uchun mutlaq zarurligini ilohiy darajada belgilaydi. *“Sizlarga ko'kdan toza suv tushirdik”* kabi oyatlar suvning tozaligi va uni qadrlash zarurligiga ishora qilinadi.

Hadisi sharifda Payg'ambarimiz (s.a.v.): *“Uch narsadan so'ralmaysiz: suv, o't va meva”* (Abu Dovud), deyiladi. Bu hadis suvni behuda sarflashning qat'iy man etilishini ko'rsatadi. Yana bir hadisda: *“Kiyikdan ortiq isrofkor kimdir?”* (Termiziy) – bu suvni sarflashga nisbatan qo'llanilgan va zamonaviy suv isrofini qoralaydi. Suv manbalarini ifloslantirish, behuda sarflash yoki uni boshqalarga (shu jumladan hayvonlar va o'simliklarga) yetishmasligiga sabab bo'lish – bu Qur'on va sunnatga ziddir. Suvni tejash, tozalikni saqlash, daryo va dengizlarni himoya qilish insoniy hamda diniy burchdir. Hayotning manbai va ilohiy in'om bo'lgan suvni tejashga barchamiz ma'sulmiz.

Havo (shamol): nafas va rahmat. Qur'oni karimda *“Shamolni rahmat oldidan xabar beruvchi sifatida yuboruvchi Allohga hamd bo'lsin”* (Al-Furqon, 25. 48).. Havoning nafas olish, yomg'ir yetkazish va iqlimni tartibga solishdagi hayotiy rolini ko'rsatadi.

Hadisi sharifda Payg'ambarimiz (s.a.v.) ifloslikdan, xususan, yo'l yoki soya joylarda najasat tashlashni qat'iy man etganlar (Muslim). Bu zamonaviy havo ifloslanishiga – zaharli gazlar, chang, tutun chiqarishga to'g'ri keladi. Havoni zaharli moddalar bilan ifloslantirish (fabrika chiqindilari, haddan tashqari transport gazlari) bu Allohning rahmat belgisiga xiyonatdir. Toza energiya manbalariga o'tish, daraxt ekish, ifloslantiruvchilarni kamaytirish diniy va insoniy vazifadir.

Qur'oni karimda *“Biz yerni keng qildik. Sizga unda (yashash uchun) joy berdik”* (Al-A'rof, 7:10). *“Yerdan sizni yaratdik, sizni unga qaytarib yuboramiz va yana sizni undan chiqaramiz”* (Toha, 20:55). Yer insonning kelib chiqishi va qaytish joyi, uning uyi va oziq-ovqat manbai sifatida ta'riflanadi. Bizga baraka va omonat sifatida berilgan tuproqni qadrlashga barchamiz mas'ulmiz.

Hadisi sharifda *“Agar Qiyomat kuni qo'lingizda daraxt novdasi bo'lsa ham (uning ekish imkoniyati tugasa) uni ekib qo'ying”* (Ahmad ibn Hanbal). Bu yer yuzini yashillantirish, unumdorligini saqlashning ahamiyatini abadiylashtiradi. Tuproqni kimyoviy moddalar bilan zaharlash, eroziyaga uchratish, behuda betonlash yoki chiqindilarni ko'mish orqali unutdirish – bu Allohning bergan omonatiga xiyonat. Qishloq xo'jaligini barqaror usullarda olib borish, o'rmonlarni himoya qilish, yer sathini tozalash ham insoniyat oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan sanaladi.

Olov (nor): Issiqlik, energiya va ehtiyot ramzi. U Qur’oni karimda jahannam azobi sifatida tez-tez zikr etilsa-da, yer yuzidagi mehnat va tirikchilik jarayonida inson uchun in’om etilgan foydali ashyo sifatida qaraladi. Chunki olov orqali inson madaniyatli turmush kechirish imkoniga ega bo’ldi.

“Biz tog’lardan siz uchun yoqilg’i (ko‘mir) chiqardik” (Ahmad ibn Hanbal) kabi ifodalar uning resurs sifatidagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Hadisi sharifda payg‘ambarimiz (s.a.v.) olovni ehtiyot bilan ishlatishni, uxlaganda o‘chirib qo‘yishni (Imom Buxoriy), o‘t o‘chirishda ham ehtiyot bo‘lishni (Muslim) buyurgan. Bunda zamonaviy energiya sarfini tejash, yong‘in xavfini kamaytirish va resurslarni isrof qilmaslikka ishora qilinadi.

Olov (energiya)ni behuda sarflash, yong‘in chiqarish orqali o‘rmonlarni yo‘q qilish, energiya manbalarini haddan tashqari ekspluatatsiya qilish esa – bu Allohning bergan ne‘matiga noshukurlik qilish hisoblanadi. Energiyani tejash, qayta tiklanadigan manbalarga o‘tish, olov bilan ehtiyotkorlik bilan muomala qilishni talab etadi.

Qur’on va hadislarda ta’kidlanganidek, to‘rt unsur – suv, havo, tuproq va olov – nafaqat jismoniy borliqning ustunlari, balki Allohning muqaddas oyatlaridir. Ularni himoya qilish, tozalik va muvozanatni saqlash, isrof qilmaslik faqatgina ekologik talab emas, balki chuqur diniy majburiyatdir. Bu himoya Allohga shukr qilish va Uning yaratgan narsalariga rahm-shafqat ko‘rsatishning namoyonidir. Zamonaviy ekologik inqirozlar insonni aynan shu muqaddas omonatni unutmaganligining ogohlantirishidir. Har bir musulmon o‘z hayotida suv tomchisini, havoning tozaligini, tuproqning unumdorligini va olov (energiya)ning qadrini bilish va himoya qilish orqali bu muqaddas muvozanatni tiklashga chaqirilgan. Chunki, “Yer qirg‘og‘ida buzg‘unchilik paydo bo‘lgani uchun... Alloh ularga qilgan amallarining ba’zi oqibatlarini totish qismatini berdi”.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

“Quruqlikda va dengizda odamlar qo‘l bilan qilgan ishlar sababli buzg‘unchilik (fasad) paydo bo‘ldi. Alloh ularga qilgan amallarining ba’zi oqibatlarini totib berishi uchun (shunday qildi). Shoyadki, ular (gunohdan) qaytsalar.

Tafsiri va mazmuni: “Buzg‘unchilik (fasod)” – insonlarning Alloh buyruqlariga xilof ishlari (kufr, zulm, tabiatni ifloslantirish, ijtimoiy adolatsizlik) natijasida yerda ofatlar, qurg‘oqchilik, suv toshqinlari kabi falokatlar yuz berishi, Alloh insonlarga ozroq jazoni dunyoda berib, ularni ogohlantirishi va tavbaga chaqirishi haqida so‘z yuritiladi. Bundan ko‘zlangan maqsad, insonlarning xato yo‘ldan qaytib, haqqa yuz burishi (tavba)ga hukm qilinadi.

Shunday ekan, Alloh biz uchun nozil qilgan amrlarga bo‘yinsunish inson oldidagi eng muhim vazifalardan hisoblanadi. Kelajak avlodlarga yashash mumkin bo‘lgan dunyo qoldirish – bu bizning oldimizdagi mas‘uliyatimizdir.

Qur’oni karim va hadislarda keltirilgan tuproq, suv, havo va olov haqidagi sitalar nafaqat ularning jismoniy ahamiyatini, balki chuqur ma’naviy va ramziy ma’nolarini ham ochib beradi.

Bugungi kunda ekologik inqirozlar shiddat bilan davom etayotgan bir paytda, Qur'on va hadislarda keltirilgan bu to'rt asosiy unsuri qadr-qimmatini ifodasi va ular asosida yaratilgan abadiy hikmatlari, naql va hikoyatlar insoniyatga tabiat bilan uyg'un yashash, uni hurmat qilish va asrash kerakligi haqida chorlovlarni kuzatamiz. Bu ifodalar nafaqat hayotimizning fizik asosi, balki ma'naviyatimizni shakllantiruvchi va Yaratguchi bilan bog'lanuvchi mo'jizaviy vositalardir. Ularni hurmat qilish va asrash – bu ham diniy, ham insoniy burchdir.

Xulosa. Qur'oni karim va hadisi shariflarda tabiatning to'rt unsuri – suv, havo (shamol), tuproq (yer) va olov – hayotning asosiy manbai sifatida e'tirof etiladi. Ular nafaqat jismoniy borliqning tarkibiy qismlari, balki ilohiy hikmat va muvozanatning muhim belgisi sifatida ham talqin qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu unsurlarni asrash va ulardan oqilona foydalanish insonning diniy va axloqiy burchi hisoblanadi.

Shuningdek, Qur'on va hadislarda tabiat ne'matlariga ehtiyotkor munosabatda bo'lish, isrofdan saqlanish hamda atrof-muhitni ifloslantirmaslik qat'iy targ'ib qilingan. Bu esa zamonaviy ekologik muammolarni hal etishda islomiy ta'limotlarning dolzarbligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Одоблар хазинаси. 3 жуз. – Тошкент: —Hilol-Nashr, 2020. – 465 б.
2. Куръони Карим / Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. – Тошкент: Чўлпон, 1992. – 540 б.
3. Алавия М. Ўзбек халқ маросим қўшиқлари. – Тошкент: Фан, 1974.
4. Жўраев М. Ўзбек мифологияси. – Тошкент: Фан, 2001.
5. Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 1986.